

11 Bisysslor, tjänsteansvar, skadestånd m.m.

11.1 Bisysslor

Bestämmelser om förtroendeskadliga bisysslor

I 7 § lagen (1994:260) om offentlig anställning föreskrivs att arbetstagare inte får ha ”någon anställning eller något uppdrag eller utöva någon verksamhet som kan rubba förtroendet för hans eller någon annan arbetstagares opartiskhet i arbetet eller som kan skada myndighetens anseende”. Sådana otillåtna bisysslor kallas förtroendeskadliga bisysslor. Av 7 a § samma lag framgår att arbetsgivaren på lämpligt sätt ska informera arbetstagaren om vilka slags förhållanden som kan göra en bisyssla otillåten enligt det nyss sagda.

En arbetstagare ska enligt 7 b § lagen om offentlig anställning på arbetsgivarens begäran lämna de uppgifter som behövs för att arbetsgivaren ska kunna bedöma arbetstagarens bisysslor.

En arbetsgivare ska enligt 7 c § lagen om offentlig anställning besluta att en arbetstagare som har eller avser att åta sig en bisyssla som kan rubba förtroendet för hans eller någon annan arbetstagares opartiskhet i arbetet eller som kan skada myndighetens anseende ska upphöra med eller inte åta sig bisysslan. Ett sådant beslut ska vara skriftligt och innehålla en motivering.

Gränsdragning

I prop. 1993/94:65 s. 56 anfördes bl.a. följande angående betydelsen av att inte allmänhetens förtroende för myndigheterna får äventyras: ”Med hänsyn till de särskilda krav på objektivitet och integritet som gäller för offentliganställda är det viktigt att privata intressen inte tillåts kollidera med statliga på ett sådant sätt att allmänhetens förtroende för myndigheterna kan äventyras.”

Beträffande frågan om gränsdragningen mellan förbjudna, dvs. förtroendeskadliga, bisysslor och bisysslor som kan godtas hänvisade föredraganden (s. 123) till prop. 1970:72 där det bl.a. anfördes (s. 75) följande: ”Enligt utredningen träffar förbudet ... varjehanda sysslor vid sidan av den anställning som får anses vara tjänstemannens huvudtjänst. Även extraarbete

för huvudarbetsgivarens eller annan myndighets räkning kan vara att betrakta som bisyssla. Det är givet att också tillfällig eller kortvarig verksamhet på fritid kan vara oförenlig med tjänsten. Lika givet är att ... förbudet inte skall anses träffa sådan verksamhet som typiskt sett får anses höra hemma på området för den anställdes privatliv och vad därmed omedelbart har samband.”

Föredraganden fortsatte (s. 75 f.): ”Jag vill särskilt stryka under följande. Inom ramen för prövningen av risken för förtroendeskada skall hänsyn tas också till omfattningen av en tjänstemans bisysslor och till om bisysslan berör myndighetens arbetsområde. Bland bisysslor som mindre ofta torde omfattas av förbudet kan nämnas fackliga, politiska eller andra ideella förtroendeuppdrag, uppdrag på grund av domstols förordnande enligt föräldrabalken och statliga eller kommunala uppdrag i allmänhet. Särskild försiktighet bör iaktas beträffande bisysslor som kan påverka allmänhetens förtroende för tjänstemän eller myndigheter som har mer eller mindre utpräglat maktutövande eller rättsvårdande uppgifter. Jag avser här – förutom domstolar m. fl. – exempelvis patent- och registreringsverkets besvärsavdelning, vissa tjänstemän inom polisorganisationen och länsstyrelserna samt åklagare, utmätningsmän, förrättningslantmätare m. fl. Anställning hos enskild torde för tjänstemän med sådana arbetsuppgifter i stor utsträckning få anses förbjuden. Även andra typer av privata bisysslor kan för deras del ofta vara otillåtna, t. ex. näringsverksamhet i egen regi eller ersättningsgivande, enskilda uppdrag med rättslig anknytning eller styrelseuppdrag i affärsföretag.”

Arbetstagarens privata sfär

Sådant som inryms i arbetstagarens privata sfär utgör inte förtroendeskadlig bisyssla. Bestämmelserna om förbjudna bisysslor träffar nämligen, som framgår ovan, inte verksamhet som typiskt sett får anses höra hemma på området för den anställdes privatliv och sådant som har omedelbart samband därmed. Som exempel på sådana inte förtroendeskadliga bisysslor kan nämnas dispositioner som ingår i den gängse hushållningen och dispositioner av familjerättslig karaktär, förutsatt att de gäller arbetstagaren själv eller någon närstående till denne.

Mycket nära den privata sfären anses också uppdrag som styrelseledamot i ett föräldrakooperativt daghem eller en bostadsrättsförening ligga, under förutsättning att arbetstagaren har en privat koppling till verksamheten genom att denne har barn på daghemmet respektive bor i bostadsrättsföreningens fastighet.

Även uppdrag i ideella föreningar har ofta stark koppling till den privata sfären eller till ett personligt intresse och att exempelvis vara ledamot i en styrelse för en liten förening, i vilken

den anställdes barn är engagerat, är därför normalt en tillåten bisyssla. Frågan om ekonomisk ersättning utgår för uppdraget kan därvid emellertid ha betydelse.

Det ska noteras att en del ideella föreningar bedriver en omfattande näringsverksamhet och omsätter stora belopp. Frågan om uppdrag som ledamot i en styrelse i en sådan förening utgör en förtroendeskadlig bisyssla eller inte måste bedömas på samma sätt som frågan bedöms i näringsdrivande företag och liknande, se nedan.

Exempel på tillåtna bisysslor

I det följande lämnas några exempel på bisysslor som i det enskilda fallet inte har bedömts vara förtroendeskadliga.

- KFM-anställds delgivningsuppdrag på uppdrag av en polismyndighet.
- KFM-handläggares verksamhet med konsult- och utbildningsinsatser inom datorbranschen och inom företagsutvecklingsbranschen.
- Skattehandläggares delägarskap i en galopphest.
- Skattehandläggares försäljning, i anställning som fritidsombud för ett försäkringsbolag, av försäkringar för bruks- och ridhästar.

Exempel på inte tillåtna bisysslor

I det följande lämnas några exempel på bisysslor som i det enskilda fallet har bedömts vara förtroendeskadliga.

- KFM-anställds delgivningsuppdrag i egen regi eller på uppdrag av en privat arbets- eller uppdragstagare.
- KFM-anställds uppdrag som ledamot i en bankstyrelse.
- KFM-ekonoms bokförings- och revisionsverksamhet, juridisk konsultverksamhet samt inkassoverksamhet.
- KFM-ekonoms uppdrag som redovisningskonsult åt mindre bolag.
- Landskanslists bokföringsuppdrag åt privatpersoner och företag.
- Länsrevisors revisionsuppdrag hos ett enskilt företag.
- Revisors bedrivande av egen näringsverksamhet i handelsbolagsform
- Skattechefs externa undervisning i skatterätt.
- Skattehandläggares konsultationer och processföring rörande bostadsrättsfrågor, hyresrättsfrågor och planfrågor.
- Skattehandläggares uppdrag att bistå i äktenskapsskillnadsärenden.

- Skattehandläggares uppdrag som biträde i domstol inom associationsrättens, fastighetsrättens och förmögenhetsrättens område.
- Skattehandläggares uppdrag som ombud i domstol rörande tvistemål.
- Skattehandläggares uppdragsverksamhet inom familjerätten och successionsrätten med inriktning på avtalsfrågor, boutredningsfrågor och skiftesfrågor.
- Skattehandläggares upprättande av arvskiten, bouppteckningar och testamenten.

KFM

Av 3 kap. 22 § förordningen (1988:784) med instruktion för exekutionsväsendet framgår att Skatteverket beslutar i fråga om tillstånd enligt 12 kap. 3 § rättegångsbalken för kronofogde att vara rättegångsombud.

En tjänsteman vid en KFM får enligt 3 kap. 23 § samma förordning inte vid exekutiv försäljning köpa egendom om han har tagit befattning med det mål i vilket försäljningen sker.

11.2 Mutbrott och bestickning

Mutbrott

Av 20 kap. 2 § brottsbalken framgår att en arbetstagare som för sig själv eller för annan tar emot, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning, gör sig skyldig till mutbrott. Med arbetstagare jämställs bl.a. ledamot i statlig myndighets styrelse och den som utövar uppdrag som är reglerat i författning.

Det sagda gäller även om arbetstagaren har begått gärningen innan han erhöll anställningen eller efter det att han slutat densamma. En förutsättning för ansvar för en gärning som begås innan gärningsmannen erhållit anställningen torde dock vara att han sedermera verkligen fått anställningen. Däremot saknar det betydelse om han tillträtt den.

Straffet för mutbrott är böter eller fängelse i högst två år och för grovt mutbrott fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Det är inte alldeles enkelt att med säkerhet avgöra när en muta eller annan otillbörlig förmån föreligger. Detta beror på att omständigheterna i det enskilda fallet ofta har en avgörande betydelse. Exempel på omständigheter som därvid kan vara av intresse är mottagarens ställning i organisationen, gåvans värde och relationen mellan givaren och mottagaren.

Mottagarens ställning i organisationen

För anställda inom den offentliga sektorn gäller en större restriktivitet när det gäller rätten att ta emot gåvor utan att det riskerar att utgöra mutbrott än för anställda inom den privata

sektorn. Dessutom är det så att mottagarens ställning i organisationen måste tillmätas betydelse. Ju större möjlighet den anställde har att i sin tjänsteutövning agera med givarens intressen för ögonen, desto mindre frihet har han att ta emot gåvor utan att dessa utgör mutor.

Gåvans värde

Förmåner av obetydligt värde innebär normalt ingen större risk för påverkan och kan därför inte anses otillbörliga. Detta gäller exempelvis almanackor, nyckelringar, pennor och liknande enkla gåvor. Det är därvid förmånens värde sett ur mottagarens – och inte givarens – perspektiv som är avgörande.

Det finns ingen fastställd generell värdegräns för vad som kan anses tillåtet när det gäller olika slag av gåvor. Klart är emellertid att en förmån som i det enskilda fallet är så attraktiv för mottagaren att den kan förmodas påverka dennes handlande i tjänsten är otillbörlig. Klart är också att generellt sett större återhållsamhet bör iaktas inom den offentliga sektorn än inom den privata.

Det finns heller inga fastlagda belopp som anger hur mycket en jul- eller nyårgåva får vara värd utan risk för att den ska komma att betraktas som muta. Mottagare inom den offentliga sektorn anses av försiktighetsskäl inte böra ta emot en jul- eller nyårgåva om värdet av den inte understiger en procent av prisbasbeloppet per givare.

När det exempelvis gäller femtio- eller sextioårgåvor av representationskaraktär till kunder, leverantörer och andra affärskontakter anses en arbetstagare inom den offentliga sektorn kunna ta emot en gåva vars värde understiger tre procent av prisbasbeloppet under förutsättning att arbetstagaren inte har en speciellt integritetskänslig befattning (se ovan vid kantrubriken ”Mottagarens ställning i organisationen”).

Relationen mellan givaren och mottagaren

En arbetstagares personliga vänskap med en part i ett ärende eller med en avtalskontrahent kan ibland vara av den karaktären att arbetstagaren på grund av jäv inte får ta befattning med ärendet eller kontrahenten (se avsnitt 7.1). Det kan emellertid vara så att den personliga relationen inte har ett sådant djup att fråga är om en jävssituation. Om man i ett sådant fall handlägger ärendet eller avtalsfrågan bör man som arbetstagare vara särskilt uppmärksam på om en mutsituation kan tänkas föreligga.

Frihet från ansvar för mutbrott

För ansvar för mutbrott krävs att arbetstagaren tagit emot gåvan. Det är därvid inte tillräckligt att den kommit arbetstagaren tillhanda, t.ex. genom posten eller med bud. Det fordras även att mottagaren visat att han har för avsikt att behålla gåvan för gott eller att han disponerat över den. Arbetstagaren har därför inte gjort sig skyldig till mutbrott om han genast lämnar tillba-

ka gåvan eller om han på något annat tydligt sätt visar att han inte har för avsikt att behålla den.

Bestickning

Den som bl.a. till arbetstagare utlovar eller erbjuder, för denne själv eller för annan, muta eller annan otillbörlig belöning för tjänsteutövningen, döms enligt 17 kap. 7 § brottsbalken för bestickning. Med arbetstagare jämföras, liksom vid mutbrott, exempelvis ledamot i statlig myndighets styrelse och den som utövar uppdrag som är reglerat i författning. Under samma förutsättningar som angetts ovan vid kantrubriken ”Mutbrott” gäller vad som sagts muta eller annan otillbörlig belöning även åt en blivande innehavare av en befattning eller åt någon som slutat sin befattning.

Straffet för bestickning är böter eller fängelse i högst två år.

Den brottsliga gärningen vid bestickning motsvarar i princip den brottsliga gärningen vid mutbrott, dock med den självklara skillnad som hänger samman med att det är fråga om ett givande medan det vid mutbrott är fråga om ett mottagande. Se därför vidare vad som sägs ovan beträffande mutbrott.

11.3 Tjänstefel

I 20 kap. 1 § första stycket brottsbalken stadgas att den som vid myndighetsutövning (se avsnitt 4.3 och 11.7) uppsåtligen eller av oaktsamhet genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften ska dömas för tjänstefel.

Straffet för tjänstefel är böter eller fängelse i högst två år. Om gärningen med hänsyn till gärningsmannens befogenheter eller uppgiftens samband med myndighetsutövningen i övrigt eller till andra omständigheter är att anse som ringa döms inte till ansvar.

Om brottet har begåtts uppsåtligen och är att anse som grovt, utgör det enligt 20 kap. 1 § andra stycket brottsbalken grovt tjänstefel.

Straffet för ett sådant brott är fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningsmannen allvarligt har missbrukat sin ställning eller om gärningen för någon enskild eller det allmänna har medfört allvarligt förfång eller otillbörlig förmån som är betydande.

Brotten tjänstefel och grovt tjänstefel är enligt bestämmelsen i 20 kap. 1 § fjärde stycket brottsbalken subsidiära i förhållande till andra brott. Med andra ord har andra brott företräde framför brotten tjänstefel och grovt tjänstefel.

Vid myndighets- utövning

Begreppet ”vid” (se avsnitt 11.7) myndighetsutövning innebär att även åtgärder som inte självständigt kan anses innefatta

myndighetsutövning men som ändå har betydelse för hur myndighetsutövningen slutligen kommer att ske gentemot den enskilde eller något annat rättssubjekt hänförs till det straffrättsliga området.

Vad som gäller för uppgiften

Med uttrycket ” vad som gäller för uppgiften” avses inte bara sådant som framgår av författning utan även interna myndighetsföreskrifter och sådant som följer av allmänna principer. Allmänna regler som rör exempelvis verksamhetens standard i olika avseenden inryms emellertid inte i uttrycket.

Straffrihet

Som nämnts ovan är gärningar som med hänsyn till gärningsmannens befogenheter eller uppgiftens samband med myndighetsutövningen i övrigt eller till andra omständigheter är att anse som ringa undantagna från straffansvar. Detta innebär att tjänstemannens ställning i förhållande till myndighetsutövningen har betydelse när man ska bedöma om straffrihet gäller inte. Ju mer självständiga befogenheter tjänstemannen har desto större är sannolikheten för att straffrihet inte gäller för handlingen eller underlåtenheten att handla. För en person som intagit en underordnad ställning vid myndighetsutövningen eller som endast biträtt i begränsad omfattning är sannolikheten för straffrihet stor.

11.4 Brott mot tystnadsplikt

I 20 kap. 3 § brottsbalken föreskrivs att den som röjer uppgift som han är skyldig att hålla hemlig enligt lag eller någon annan författning eller enligt förordnande eller förbehåll som har meddelats med stöd av lag eller någon annan författning döms, om inte gärningen i annat fall är särskilt belagd med straff, för brott mot tystnadsplikt. Även olovligt utnyttjande av sådan hemlighet kan utgöra brott mot tystnadsplikt. Det är inte bara röjande genom muntligt eller skriftligt meddelande som avses med brott mot tystnadsplikt utan också utlämnande eller företeende av sekretessbelagd handling (se prop. 1979/80:2 Del A s. 402).

Straffet för brott mot tystnadsplikt är böter eller fängelse i högst ett år. För att fängelse ska kunna ådömas krävs att gärningen begåtts uppsåtligen. Uppsåtet ska omfatta också det förhållandet att den röjda uppgiften inte får lämnas ut i det aktuella fallet. Om man av oaktsamhet gör sig skyldig till brott mot tystnadsplikt kan man dömas till böter. Det innebär att en offentlig funktionär som av oaktsamhet misstar sig på sekretessreglerna kan dömas till böter men inte fängelse, om han röjer sekretessbelagd uppgift. Är oaktsamhetsbrottet att anse som ringa ska ansvar inte utdömas. En omständighet av betydelse vid bedömningen av om ett oaktsamt brott är ringa eller inte kan vara vilken uppgift som har röjts och vilken skada

detta har medfört. En annan faktor vid bedömningen kan vara vilka krav som rimligen kan ställas på den offentlige funktionären med hänsyn till hans möjligheter att bedöma den rättsliga situationen (se prop. 1979/80:2 Del A s. 404).

11.5 Dataintrång

Enligt 4 kap. 9 c § brottsbalken innebär brottet dataintrång – om inte fråga är om brytande av post- eller telehemlighet enligt 8 § samma kapitel eller intrång i förvar enligt 9 § samma kapitel – att olovligen bereda sig tillgång till ”upptagning för automatisk databehandling” eller olovligen ändra eller utplåna eller i register föra in sådan upptagning. Med upptagning avses även uppgifter som är under befordran via elektroniskt eller annat liknande hjälpmedel för att användas för automatisk databehandling.

Straffet för dataintrång är böter eller fängelse i högst två år.

Bestämmelsen uppfattas ofta vara riktad mot intrång i databaser från utomstående. Det kan emellertid vara fråga om dataintrång även när en anställd med användande av sitt behörighetskort utför behandlingar som inte är nödvändiga för att fullgöra de arbetsuppgifter som åvilar honom.

Otillåten personuppgiftsbehandling

Det kan också vara fråga om dataintrång när en behandling av personuppgifter inte sker i enlighet med det ändamål för vilket uppgifterna är insamlade. I de s.k. registerförfattningarna redovisas för vilka ändamål en viss behandling får ske, se vidare Offentligt eller hemligt, SKV 148.

En anställd kan med andra ord göra sig skyldig till dataintrång om han använder behörighetskortet för att ta fram uppgifter för privata eller andra inte tjänstebetingade ändamål och detta gäller oavsett om de framtagna uppgifterna är offentliga eller hemliga.

11.6 Personalansvarsnämnden och disciplinansvar

Personalansvarsnämnden

I 3 kap. 9 § förordningen (1988:784) med instruktion för exekutionsväsendet och 13 § förordningen (2003:1006) med instruktion för Skatteverket föreskrivs att personalansvarsnämnden vid Skatteverket prövar frågor om skiljande från anställning på grund av personliga förhållanden – dock inte i fråga om provanställning eller när den anställde själv ansökt om entledigande på grund av sjukdom, disciplinansvar, åtalsanmälan och avstängning.

I 34 § första stycket lagen (1994:260) om offentlig anställning föreskrivs att Statens ansvarsnämnd beslutar i frågor om disciplinansvar, åtalsanmälan och avskedande, när det gäller dels

arbetstagare som är anställda genom beslut av regeringen, dels arbetstagare som utan att vara anställda genom beslut av regeringen har en verksledande eller därmed jämförligställning.

I 34 § andra stycket samma lag stadgas att regeringen får föreskriva att nämnden ska besluta i sådana frågor också när det gäller andra arbetstagare. En sådan föreskrift finns i 10 § förordningen med instruktion för exekutionsväsendet där det sägs att Statens ansvarsnämnd beslutar enligt 34 § lagen om offentlig anställning också när det gäller cheferna för avdelningar och enheter. Någon motsvarande bestämmelse finns inte i förordningen med instruktion för Skatteverket.

Disciplinansvar

I 14 § lagen (1994:260) om offentlig anställning föreskrivs att en arbetstagare, som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter sina skyldigheter i anställningen, får meddelas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse. Är felet med hänsyn till samtliga omständigheter ringa, får någon påföljd inte meddelas. Disciplinpåföljd får inte meddelas en arbetstagare för att han har deltagit i en strejk eller i en därmed jämförlig stridsåtgärd.

Enligt 15 § samma lag utgörs disciplinpåföljder av varning och löneavdrag. En arbetstagare får inte samtidigt meddelas flera disciplinpåföljder. Löneavdrag får göras för högst trettio dagar. Löneavdraget per dag får uppgå till högst 25 procent av daglönen. Av 16 § lagen framgår att avvikelser från 15 § får göras genom kollektivavtal och att sådana kollektivavtal får tillämpas också på arbetstagare som inte är medlemmar i den avtalsslutande arbetstagarorganisationen, om de sysselsätts i ett sådant arbete som avses med avtalet.

Disciplinpåföljd får enligt 17 § lagen meddelas bara om arbetstagaren inom två år från förseelsen skriftligen har underrättats om vad som anförs mot honom.

Enligt 18 § lagen får, när en åtgärd har vidtagits för att åtal ska väckas mot en arbetstagare, arbetsgivaren inte inleda eller fortsätta ett disciplinärt förfarande med anledning av vad som har föranlett åtgärden. Om en gärning har prövats i straffrättslig ordning, får ett disciplinärt förfarande inledas eller fortsättas bara om gärningen, av någon annan orsak än bristande bevisning, inte har ansetts vara något brott.

Disciplinpåföljd får enligt 19 § lagen inte meddelas efter det att arbetstagarens anställning har upphört eller uppsägning har ägt rum. Detta gäller dock inte om arbetstagaren övergår från en myndighet till en annan inom domstols-, åklagar- respektive polisväsendet.

Otillåten Internetanvändning

Det kan i sammanhanget förtjäna att nämnas att disciplinpåföljd kan komma i fråga inte bara när en anställd begått brott i tjänsten utan även när den anställde inte följer myndighetens regler för t.ex. Internetanvändning.

11.7 Skadestånd

Regler om skadestånd finns bl.a. i skadeståndslagen (1972:207), personuppgiftslagen (1998:204) – se nedan vid kantrubriken ”Personuppgiftslagen” – och de s.k. registerförfattningarna – se nedan vid kantrubriken ”Registerförfattningar”.

Fel eller försummelse vid myndighetsutövning

Enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) ska staten ersätta personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten svarar. Staten ska vidare ersätta skada på grund av sådan kränkning – genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning – som anges i 2 kap. 3 §, nämligen kränkning genom brott som innefattar ett angrepp mot person, frihet, frid eller ära.

En förutsättning för att staten ska kunna åläggas skadeståndsansvar enligt nämnda bestämmelse är således att felet eller försummelsen inträffat vid myndighetsutövning. Begreppet myndighetsutövning definieras inte i skadeståndslagen men diskuteras i prop. 1972:5 s. 311 f. Där sägs bl.a. att det ska vara fråga om beslut eller åtgärder som ytterst är uttryck för samhällets maktbefogenheter och att det karakteristiska för dessa förvaltningsakter är att de kommer till stånd och får rättsverkningar för eller emot den enskilde i kraft av offentligrättsliga regler, inte på grund av avtal e.d.

Vad som avses med myndighetsutövning behandlas även i avsnitt 4.3.

Genom att använda uttrycket ”vid” myndighetsutövning har lagstiftaren velat markera att skadeståndsskyldighet kan uppkomma redan om felet eller försummelse bara har ett visst samband med myndighetsutövningen. Av propositionen (s. 502) framgår ”att bestämmelsen omfattar åtskilliga beslut eller åtgärder som ingår endast som led i myndighetsutövningen men som är reglerade av offentligrättsliga föreskrifter och indirekt kan få rättsliga konsekvenser för den enskilde, liksom också vissa andra handlingar som står i ett mycket nära tidsmässigt och funktionellt samband med myndighetsutövningen”.

Felaktiga upplysningar eller råd

Enligt 3 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207) ska bl.a. staten ersätta ren förmögenhetsskada som vållas av att en myndighet genom fel eller försummelse lämnar felaktiga upplysningar eller råd, om det med hänsyn till omständigheterna finns särskilda skäl. Av bestämmelsen framgår vidare att upplysningarnas eller rådets art, deras samband med myndighetens verksamhetsområde och omständigheterna när de lämnades därvid särskilt ska beaktas.

I prop. 1997/98:105 s. 60 uttalade regeringen bl.a. följande rörande bestämmelsens tillämpning:

”Det särskilda informationsansvaret gäller alltså för ’upplysningar’ och ’råd’. Med upplysningar avses alla meddelanden oavsett form. Det kan gälla innehållet i och innebörden av författningar, sakförhållanden m.m. Råd avses inrympta rekommendationer, tips och vägledning. Uttrycket upplysningar eller råd är inte avsett att ha någon begränsande verkan. Det är avsett att omfatta all slags information som myndigheten lämnar.

Den information som har lämnats skall vara *felaktig* för att kunna föranleda skadeståndsansvar enligt denna paragraf. Därmed avses att informationen objektivt sett inte är korrekt. Det innebär att skadeståndsansvar inte kommer i fråga enligt paragrafen på grund av information som är enbart missvisande – trots att den är korrekt – och därför kan föranleda mottagaren att dra felaktiga slutsatser. Denna begränsning hänger främst samman med att ansvaret annars skulle bli alltför vidsträckt och bestämmelsen alltför svårtillämpad.

Det är inte heller tillräckligt för ersättningsskyldighet att det varit opåkallat eller onödigt att lämna informationen. I sådana fall kan informationen inte sägas vara felaktig. Inte heller att korrekt information lämnas mot någons vilja är skadeståndsgrundande enligt paragrafen.”

Regeringen fortsatte (s. 61 f.):

”Den avgörande förutsättningen för skadeståndsansvar är att det i det enskilda fallet med hänsyn till omständigheterna finns *särskilda skäl*. Felaktig myndighetsinformation är alltså inte regelmässigt skadeståndsgrundande. Omständigheterna måste vara av speciellt slag. När det gäller det stora flertalet upplysningar som lämnas vid enkla telefonförfrågningar och annars mer eller mindre i förbigående bör skadestånd så gott som aldrig komma i fråga. Detsamma gäller när omständigheterna i övrigt har varit sådana att den enskilde inte har getts särskild anledning att fästa vikt vid uppgifterna.

Vid bedömningen av om särskilda skäl är för handen skall hänsyn tas till samtliga omständigheter som är relevanta i det enskilda fallet. Det avgörande kan därvid många gånger vara i vilken mån den enskilde haft skäl att förlita sig på informationen.

I lagtexten anges vissa omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för skadeståndsskyldighet. En sådan omständighet är upplysningarnas eller rådets *art*. Det är en markant skillnad mellan å ena sidan upplysningar av helt allmän karaktär och å andra sidan preciserad information om exempelvis innehållet i föreskrifter eller andra bestämmelser. I det senare fallet bör felaktiga upplysningar oftare vara skadeståndsgrundande. Av betydelse är främst om upplysningarna eller råden varit sådana att det rent objektivt funnits anledning att förlita sig på att informationen varit korrekt.

Även om det inte görs någon formell skillnad mellan skriftliga och muntliga meddelanden, kan det inte sällan finnas större anledning att lita på ett skriftligt besked än ett muntligt. Det tar normalt längre tid att utforma ett skriftligt besked, vilket ger informationslämnaren tid till viss eftertanke. Man kan också utgå ifrån att en enskild tjänsteman själv normalt fäster större vikt vid hur han uttrycker sig i skrift. Det skriftliga meddelandet har också en mer bestående karaktär än det muntliga. Allt detta gör att det oftare torde finnas särskilda skäl att anse en skriftlig upplysning skadeståndsgrundande än en muntlig.

Men självfallet kan inte alla skriftliga upplysningar behandlas lika. Hastigt nedtecknade meddelanden bör i mindre utsträckning föranleda skadeståndsansvar än genomarbetade skriftliga förklaringar.

Även muntliga upplysningar kan grunda ansvar, särskilt om den informationslämnande tjänstemannen bestämt försäkrar att hans upplysningar är korrekta.

Bestämda uppmaningar till den enskilde att handla på ett visst sätt bör oftare grunda skadeståndsansvar än enkla tips. Om tjänstemannen reserverar sig för riktigheten av en upplysning, talar det givetvis emot skadeståndsansvar.

En annan omständighet som särskilt skall beaktas är *sambandet med myndighetens verksamhetsområde*. Den enskilde har särskild anledning att förlita sig på information som myndigheten lämnar inom sitt specialområde. Det är särskilt då som informationslämnandet är förenat med den auktoritetsutövning som är grunden för det ansvar som föreskrivs i paragrafen. Upplysningar och råd som helt saknar samband med myndighetens verksamhetsområde bör så gott som aldrig medföra skadeståndsansvar.”

Härefter anförde regeringen (s. 62): ”*Omständigheterna när upplysningarna eller råden lämnades* skall också beaktas särskilt. Det kan bl.a. ha betydelse hur kretsen av mottagare ser ut i ett enskilt fall. Sålunda ställs normalt större krav på information som lämnas direkt till den som efterfrågar den för sina privata behov än på information som ges exempelvis i bildningssyfte eller som ett led i en diskussion.”

Avslutningsvis anförde regeringen bl.a. följande (s. 62 f.):

”Om en tjänsteman lämnar upplysningar vid ett personligt besök av en enskild person, kan denne normalt i större grad räkna med att informationen är korrekt än om motsvarande upplysningar lämnas vid en hastig telefonförfrågan. Även sådana omständigheter kan därför påverka frågan om skadestånd.

En annan omständighet av betydelse är vilket underlag den enskilde tillhandahåller när han begär upplysningar eller råd i en viss fråga. Om ett felaktigt råd beror på ofullständigheter eller felaktigheter i underlaget, bör skadestånd inte utgå. Det kan normalt inte åvila den enskilde tjänstemannen att efterforska om ett givet underlag är korrekt och komplett.

En annan omständighet som kan ha betydelse är vad mottagaren skall använda informationen till och vad informationslämnaren inser om detta.”

Svar via e-post

Det kan i sammanhanget förtjäna att uppmärksammas att, när det gäller frågor som erhålls via e-post, mediets form och karaktär inbjuder till ett snabbt besvarande av frågorna. Det är därför viktigt att tänka på att vad som sagts ovan om skadeståndsansvar för felaktiga upplysningar och råd även gäller sådana svar och att samma omsorg alltså måste läggas ner på svar som lämnas via e-post som på andra svar.

Arbetstagarens och arbetsgivarens ansvar

I 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) föreskrivs att den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar personskada ska ersätta skadan. I 2 § samma kapitel sägs att den som vållar ren förmögenhetsskada genom brott ska ersätta skadan. Enligt 3 § samma kapitel ska den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ersätta den skada som kränkningen innebär.

I 3 kap. 1 § skadeståndslagen föreskrivs ett s.k. principalansvar. Enligt bestämmelsen ska nämligen den som har arbetstagare i sin tjänst ersätta personskada eller sakskada som arbetstagaren vållar genom fel eller försummelse i tjänsten, ren förmögenhetsskada som arbetstagaren i tjänsten vållar genom brott och skada på grund av att arbetstagaren kränker någon annan genom fel eller försummelse i tjänsten genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära.

I fråga om skadeståndsansvar för staten gäller även vad som sägs ovan vid kantrubrikerna ”Fel eller försummelse vid myndighetsutövning” och ”Felaktiga upplysningar eller råd”.

I 4 kap. 1 § skadeståndslagen finns en lindring av arbetstagarens ansvar. Lindringen har betydelse framför allt när arbetsgivaren är den som lidit skada. I bestämmelsen föreskrivs nämligen att en arbetstagare är ansvarig för skada som denne vållar genom fel eller försummelse i tjänsten endast i den mån synnerliga skäl föreligger med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning, den skadelidandes intresse och övriga omständigheter.

Se avsnitt 11.8 beträffande ansvar för utbetalning av skadeståndsansättning.

Personuppgiftslagen

Enligt 48 § personuppgiftslagen (1998:204) ska den personuppgiftsansvarige ersätta den registrerade för skada och kränkning av den personliga integriteten som en behandling av personuppgifter i strid med lagen har orsakat. Skadeståndsbestämmelsen i personuppgiftslagen gäller vid behandling av personuppgift i strid med personuppgiftslagen. Bestämmelsen gäller, enligt föreskrifter i registerförfattningarna, se nedan vid kantrubriken ”Registerförfattningar”, även vid behandling enligt sistnämnda lagar.

Den personuppgiftsansvariges ersättningsskyldighet omfattar ersättning för personskada, sakskada och ren förmögensskada. Dessutom omfattar ersättningsskyldigheten kränkning av den personliga integriteten. För att skadeståndsansvar ska uppkomma är det tillräckligt att bestämmelserna i personuppgiftslagen eller aktuell registerförfattning rent objektivt sett åsidosatts. Skadeståndsansvaret är alltså strikt. Skadeståndsskyldighet enligt 48 § personuppgiftslagen kan bara åläggas den personuppgiftsansvarige.

Registerförfattningar

I registerförfattningar finns bestämmelser som innebär att föreskrifterna i personuppgiftslagen (1998:204) om skadestånd gäller vid behandling av personuppgifter enligt den aktuella registerförfattningen eller anslutande författningar. Sådana bestämmelser finns i bl.a. följande registerförfattningar:

- 16 § lagen (1999:90) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets medverkan i brottsutredningar
- 3 kap. 3 § lagen (2001:181) om behandling av uppgifter i Skatteverkets beskattningsverksamhet
- 3 kap. 3 § lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet
- 3 kap. 3 § lagen (2001:184) om behandling av uppgifter i kronofogdemyndigheternas verksamhet.

JK eller Skatteverket

I 3 § förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten föreskrivs att JK handlägger anspråk på ersättning med stöd av bl.a. 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) om anspråket grundas på ett påstående om felaktigt beslut eller underlåtenhet att meddela beslut – s.k. beslutskada, 48 § personuppgiftslagen samt 21 § lagen (1978:800) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter.

Av 5 § samma förordning framgår att andra anspråk än de som följer av bl.a. 3 § handläggs av den centrala förvaltningsmyndighet inom vars verksamhetsområde skadan inträffat. Detta innebär att anspråk som grundas på s.k. handläggningsskada inom de verksamhetsområden där Skatteverket är central förvaltningsmyndighet enligt 2 kap. 1 § förordningen (1988:784) med instruktion för exekutionsväsendet och 1 § förordningen (2003:1106) med instruktion för Skatteverket ska handläggas av verket.

Enligt 10 § förordningen om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten får JK uppdra åt en annan myndighet, t.ex. Skatteverket, att fullgöra de uppgifter som JK har enligt förordningen. JK får även ta över handläggningen av ärenden enligt förordningen från verket.

Överklagande

Av 15 § förordningen om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten framgår att ett beslut i ett ärende som handläggs enligt nämnda förordning inte får överklagas.

Inte myndighetsutövning

I ett beslut (dnr 3433-96-21) den 15 januari 1997 (se JK-beslut 1997 A. 1) har JK kommit till den slutsatsen att en förvaltningsmyndighets handläggning av ett skadeståndsärende inte innefattar någon myndighetsutövning och att därför flertalet av förvaltningslagens centrala bestämmelser inte blir tillämpliga i sådana ärenden. JK uttalade bl.a. följande: ”Det åligger den som begär skadestånd att visa att förutsättningar härför föreligger. Någon skyldighet för myndigheten att på egen hand utreda förutsättningarna för skadeståndsansvar föreligger således inte. Myndighetens beslut i ett sådant ärende är endast att uppfatta som ett partsbesked från staten. Den som inte är nöjd med detta har möjlighet att vända sig till allmän domstol för att få sin rätt till skadestånd prövad i den för tvistemål stadgade ordningen.”

Regresskrav

I vissa speciella fall kan arbetsgivaren, när denne har ålagts att utge skadestånd, återkräva beloppet av den felande arbetstagaren.

11.8 Enskilt åtal och skadeståndsanspråk gentemot anställd

Offentliga funktionärer

I lagen (1981:1319) om offentliga funktionärers rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål m.m. finns regler rörande rättegångskostnader för och skadeståndsanspråk mot ”of-

fentliga funktionärer”. Med sådana funktionärer avses enligt 1 § nämnda lag bl.a. arbetstagare hos staten och ledamot av sådan styrelse som hör till staten.

Enskilt åtal

Av 4 § första stycket samma lag framgår att om enskilt åtal förs mot en offentlig funktionär under påstående att han har begått brott i och för nuvarande eller tidigare tjänst som sådan funktionär och funktionären med anledning av åtalet har att inställa sig personligen vid en domstolsförhandling, avge skriftligt svaromål eller vidta någon annan åtgärd för rättegångens förberedande eller talans utförande med anledning av åtalet, får åtgärden vidtas i tjänsten.

Om domstolen i ett mål om enskilt åtal för brott i och för tjänsten mot den som är eller har varit offentlig funktionär genom ett lagakraftvunnet avgörande har förpliktat målsäganden att ersätta funktionären dennes rättegångskostnad ska, enligt 5 § första stycket nämnda lag, den som var funktionärens arbetsgivare vid tiden för den åtalade gärningen på ansökan av funktionären betala ut det utdömda beloppet till denne i den mån målsäganden inte har gjort det. I sådana fall övertar arbetsgivaren funktionärens rätt gentemot den tilltalade intill det belopp som arbetsgivaren betalat till funktionären.

**Skadestånds-
anspråk**

Det som sagts rörande enskilt åtal gäller enligt 4 § andra stycket och 5 § andra stycket nämnda lag även när någon annan än arbetsgivaren utan samband med allmänt åtal för talan mot sådan funktionär om enskilt skadeståndsanspråk på grund av åtgärd som denne vidtagit i och för tjänsten.

**Ersättnings-
anspråk**

Enligt 2 § förordningen (1981:1311) om reglering av offentliga funktionärers rätt till gottgörelse för rättegångskostnad i vissa mål ska den som är offentlig funktionär hos staten framställa anspråk på ersättning hos den centrala förvaltningsmyndighet inom vars område ersättningsskyldigheten har uppkommit.

Nämnda myndighet förhandlar på statens vägnar med den som begär ersättning och för statens talan i saken inför domstol. Myndigheten får på statens vägnar besluta i ersättningsfrågan.

Av 2 kap. 1 § förordningen (1988:784) med instruktion för exekutionsväsendet och 1 § förordningen (2003:1106) med instruktion för Skatteverket framgår att Skatteverket är central förvaltningsmyndighet inom de områden som omfattas av de nämnda instruktionerna.